

DİN SOSYOLOJİSİNDE KURAM VE YÖNTEM SORUNU

Yard. Doç. Dr. İsa Kuyucuoğlu

ESKİYENİ
yayımları

EskiYeni Yayınları: 17

DİN SOSYOLOJİSİNDE KURAM ve YÖNTEM SORUNU

Yard. Doç. Dr. İsa Kuyucuoğlu

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Őti.
(Sertifika no:13178)

Kapak, Mizanpaj

CİNAS

Baskı, Cilt

KALKAN MATBAACILIK

Büyük San. 1. Cad. 99/32 İskitler
Tel: 0312.3419234-3421656 Ankara

1.Baskı: Eylül 2012

ISBN: 978-605-5978-16-7

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Kuyucuoğlu, İsa.

Din Sosyolojisinde kuram ve Yöntem Sorunu / İsa Kuyucuoğlu

1. Baskı, 288 s., 135x210 mm

Kaynakça var, indeks yok.

ISBN 978-605-5978-16-7

1.Din 2.Sosyoloji

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. VE TİC. LTD. ŐTİ.

Rüzgarlı Cad. Rüzgarlı İşhanı No: 2 Kat: 5 Ulus/ANKARA

Tel: (0 312) 310 08 60 – Fax: (0 312) 311 47 89

web: www.eskiyeni.org – e-mail: fcr@fcr.com.tr

DİN SOSYOLOJİSİNDE KURAM VE YÖNTEM SORUNU

Yard. Doç. Dr. İsa Kuyucuoğlu

Ankara 2012

Yard. Doç. Dr. İsa Kuyucuoğlu

1982 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakóltesinden mezun olduktan sonra, Adana'nın Kozan İlçesinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni olarak göreve başladı.

1987 yılında akademik çalışmalar yapmak amacıyla gittiği Danimarka'da, 1989 yılında Arhus Üniversitesi Teoloji Fakóltesi Din Bilimleri Enstitüsü'ne kabul edildi ve 1996 yılında aynı fakóltede din sosyolojisi anabilim dalında doktora çalışmasını tamamladı.

1997–98 öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakóltesi, İlahiyat Meslek Yüksek Okulunda Din Sosyolojisi branşında Yrd. Doç. kadrosuyla göreve başladı. Kendi isteğiyle bu görevinden ayrılarak Danimarka'ya geri döndükten sonra Arhus Üniversitesi Teoloji Fakóltesi Din Bilimleri Enstitüsü'ne Din Sosyolojisi ve İslam'a Giriş dersleri verdi. 2005-2010 yılları arasında Kopenhag AOF ve FOF okullarında öğretim görevlisi ve Danimarka Türk Diyanet Vakfında idareci olarak çalıştı.

2011 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakóltesindeki eski görevine dönerek din sosyolojisi ana bilim dalında öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı.

Din Sosyolojisinde Teori ve Yöntem, Avrupa Birliğinde Din, Danimarka'da İslam ve Müslümanlar, Danimarka'da Karikatür Krizi, Çağdaş Dünyada Dinin İşlevi konularında çeşitli dillerde kitap ve makaleleri bulunan yazar Danca, İngilizce ve Arapça bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	15
SOSYOLOJİ	17
Sosyoloji Nedir?.....	17
Toplum Nedir?.....	18
Sosyoloji ve Din	20
TARİHSEL SÜREÇTE DİN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ	23
Geleneksel Toplum.....	23
Modern Toplum	24
Post Modern Toplum	25
ÖNEMLİ SOSYOLOJİK AKIMLAR	31
Modernizm.....	31
Post Modernizm.....	35
Sekülerizm.....	40
Küreselleşme.....	52
DİNİN TANIMI SORUNU	57
Tanımın Önemi	60
Din Tanımlamaları	62
Din Tanımı Tipolojisi	65
Tarihsel Bağlamda Din Tanımları.....	73
Avrupa Hıristiyan Kültüründe Din Kavramı.....	76
Özel (Substansiyel) Tanımlar.....	78
İşlevsel (Fonksiyonel) Tanımlar	80

DİN SOSYOLOJİSİ	83
Din Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi	85
Din Sosyolojisinin Diğer Bilimlerle İlişkisi.....	87
Din Sosyolojisinin Konuları	89
Din Sosyolojisinin Amacı.....	91
Din Sosyolojisinin Kaynakları	92
Yazılı ve Görsel Medya	94
İstatistikler.....	96
DİN SOSYOLOJİSİNDE KURAM SORUNU	99
Kuram Nedir?	102
Din Sosyolojisinde Kavramlar	104
İdeal Tipler	105
Sınıflandırma	106
İşlemselleştirme	107
DİN SOSYOLOJİSİ KURAMLARI	109
Din Sosyolojisi Kuramlarında Motifler	110
İşlevselcilik (Functionalism).....	112
İşlevselci Sosyologlar	114
<i>Emile Durkheim (1858-1917)</i>	114
<i>Bronislaw Kaspar Malinowski (1884-1942)</i>	120
<i>Alfred R. Radcliffe-Brown (1881-1955)</i>	122
<i>Talcott Parsons (1902-1979)</i>	123
<i>Robert K. Merton (d.1944)</i>	126
<i>Niklas Luhmann (d. 1927)</i>	129
<i>Anthony Giddens (d. 1938)</i>	131
Çatışma Kuramları	133
Azınlık ve Çoğunluk Kategorileri	134

Azınlık-Çoğunluk İlişkilerinde Dinin Rolü	136
Çatışma Kuramı ve Marksizm	138
Yapısal Çatışma Kuramları	142
Bütünleştirme Kuramı	144
Günümüzde Çatışma ve Bütünleşme Kuramları	150
Fenomenolojik Din Sosyolojisi	152
Fenomenolojik Din Sosyologları	154
<i>Max Weber (1864-1920)</i>	154
<i>Peter Ludwig Berger (d. 1929)</i>	178
<i>Thomas Luckmann (d.1927)</i>	183
<i>Clifford Geertz (d. 1926)</i>	185
Günümüzde Fenomenolojik Din Sosyolojisi	187
Rasyonel Aksiyon Kuramı	188
YENİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	191
Din Sosyolojisinde Yeni Paradigma Arayışları	198
Modernleşme ve Din	199
Yaşanan Din	203
İki Eğilimin Sorunları	204
BİREYSEL DİNDARLIK	209
Bireysel Dindarlık Kuramları	209
<i>Yoksunluk/Mahrumiyet Kuramı</i>	210
<i>Sosyalleşme Kuramı</i>	214
<i>Akılsal Seçim Kuramı</i>	218
<i>Anlam ve Mensubiyet Kuramı</i>	221
Bireysel Dindarlık Kuramlarının Eleştirisi	225
Müzik ve Dindarlık İlişkisi	227
Din Değiştirme Kuramları	229

DİN SOSYOLOJİSİNDE YÖNTEM	233
Yöntem Nedir?	233
Sosyal Bilimlerde Yöntem	236
Yöntemin İlkeleri	237
Yöntem Nasıl Öğrenilir?	238
Yöntem ve Sosyal Bilinç	239
Sosyal Bilimlerde Ölçek	241
Ölçeklerin Sınırlandırılması	245
Ölçüm Türleri	247
<i>Nitel (Betimsel) Ölçümler</i>	247
<i>Nicel (Sayısal) Ölçümler</i>	249
<i>Nitel ve Nicel Yöntemler Arasındaki İlişkiler</i>	250
Alan Çalışması	252
Bilimsel Araştırma Planı	257
Problem Formülasyonu	258
Veri Toplama Yöntemleri	259
<i>Mülakat</i>	261
<i>Anket</i>	265
<i>Gözlem</i>	267
Dokümanter Bilgi Toplama Yöntemleri	271
SONUÇ	273
ENGLISH SUMMARY	277
KAYNAKÇA	279

ÖN SÖZ

Din, toplum düşüncesinde ve sosyal koşulların oluşmasında bireyin sosyal hayattaki rolünün ne olduğu sorusuna cevap ararken başvurduğu en önemli referans kaynaklarından biridir. Bu nedenle yalnızca biyolojik bir varlık olmayan insanların oluşturduğu toplumlar, tarihin hiç bir döneminde dinin etkisinden uzak kalmamıştır.

Çok boyutlu bir yapıya sahip olan din fenomenini birçok sosyal bilim, araştırmalarına konu edinmiştir. Bu sosyal bilimlerden özellikle *din sosyolojisi*, toplumla din arasındaki ilişkiyi, diğer bir ifadeyle dinin toplumu, toplumun dini karşılıklı olarak nasıl etkilediği konusunun araştırılmasına en fazla ilgi duyan bilim dalı olmuştur.

Din bilimleri, dinin, doğaüstü bir güce inanma esasına dayanan *teolojik* boyutunu, ahlâkî bir değer ve sosyal bir fonksiyon olarak *toplumsal* boyutunu ve insanın din ile olan bireysel tecrübesini konu alan *psikolojik* boyutunu inceler. Bu bilim dalları açısından dinin teolojik ve psikolojik boyutları elbette önemsiz değildir, fakat din sosyolojisinin ilgi ve çalışma alanı doğal olarak, dinin toplumsal (sosyolojik) boyutudur. Bu nedenle bu çalışmada dinin teolojik veya psikolojik boyutu değil, sosyolojik boyutu incelenmiştir.

Din sosyolojisinde araştırılmak istenen dinlerin teolojik içerikleri değil; bu teolojik içeriklerin birey ve toplumda görülen tasavvur, yorum ve olgularıdır.

Sosyal din bilimlerinde araştırma konusu dinin metafizik boyutu değil; insanın davranışlarında din ile ilgili ortaya çıkan fenomenolojik (görüngüsel) boyutudur.

Özellikle din sosyolojisinde kuram ve yöntem konusunun ele alındığı bu çalışmada, modern toplumda dinin sosyolojik işlevi irdelenmiştir. Dinin tanımı konusu bölümünde Batı Avrupa'nın Hıristiyan düşünce sistematüğinden yola çıkılarak yapılan din tanımlamalarının, genel din tanımlamaları için kullanılmasının sorunları üzerinde durulmuş; Avrupa kültür ve medeniyeti için kullanılan din tanımlamalarının bu kültür ve medeniyetin dışındaki kültür ve medeniyetleri için kullanılmasının sorunları tartışılmıştır.

Çağdaş din sosyolojinin klasik öncüleri olarak kabul edilen **Emile Durkheim**, **Max Weber** ve **Karl Marks**'ın üzerinde çalıştıkları konu ve temalar, yeni çözümlenmelerle kendilerinden sonraki sosyologları mevcut oldukları ekoller içinde en fazla etkileyen konu ve temalar olarak günümüze kadar geldiği için, bu sosyologların düşüncelerine daha fazla yer verilmiştir.

Din sosyolojisinin kuramları bölümünde, bu alanda kalıcı iz bırakmış olan *yapısal*, (*bütünleşmeci*, *çatışmacı*), *fenomenolojik* ve *işlevsel kuramlar* incelenmiştir. Dinin toplumsal etki ve rolüne odaklanan *işlevsel kuramlara* örnek olarak **Emile Durkheim**'in görüşlerine öncelik verilirken, *yapısal işlevsel kuram* için **Talcott Parsons** ile antropoloji alanında **Malinowski** ve **Radcliffe-Brown** ve bu ekolün günümüzdeki temsilcileri **Niklas Luhmann** ve **Anthony Giddens**'in kuramları tartışılmıştır.

Toplumsal gerilim ve çatışmaları ve dinin bu çatışmalar-daki olası rolünü inceleyen çatışma kuramına örnek olarak bu ekolün kurucusu kabul edilen **Karl Marks** ve onun günümüzdeki temsilcisi **Milton Yinger**'in düşüncelerine yer verilmiştir.

Toplumda bireylerin inancını veya sosyal aktörlerin bilinçlenme sürecini esas alan fenomenolojik ekolün kurucusu **Max Weber** ve Weber'den etkilenen **Alfred Schutz, Peter Ludwig, Thomas Luckmann ve Clifford Geertz**'in kuramları fenomenolojik ekole örnek olarak seçilmiştir.

Anthony Giddens ve Jürgen Habermas'ın klasik kuramlarla modern kuramları birleştirme çabaları yeni kuramsal açılımlar içerisinde değerlendirilmiştir.

“Din Sosyolojisinde Yeni Paradigma¹ Arayışları” bölümünde; “sekülerizm” ve “yaşayan din” kuramları irdelenmiş, “Modern Toplumda Dinin İşlevi” bölümünde ise; Post modern Toplumda din-birey ve din-toplum ilişkileri incelenmiştir.

Kitabın ikinci ana bölümünü oluşturan “Din Sosyolojisi Yöntemleri” bölümünde ise; din sosyolojisinde yöntemin nasıl öğrenilip uygulanabileceğine ilişkin kriterler ortaya konularak empirik süreçlerin analizleri yapılmıştır.

Sosyolojik kuram ve yöntem konusundaki tartışmalar; “düşünce”, “deney/tecrübe (empiri)” ve “gerçek (realite)” arasındaki bilimsel ve kuramsal varsayımlardan kaynaklanmıştır. Bu çalışmada müstakil bir araştırma konusu olan bilim kuramının sorunlarına ayrıntılı olarak yer verilemediğinden, bilim kuramını daha geniş biçimde incelemek isteyen araştırmacılara bu alanda yazılmış eserlere başvurmaları önerilmiştir.

---

¹ Değerler dizisi.

Değişik bilim dallarının düşünse sorunlarını, farklı hipotez ve yöntemlerini araştıran bilim kuramı çalışmalarının çoğunluğu, sosyal bilimlerden çok doğa bilimlerine yönelirken; bilim kuramı, sosyolojik sonuçlardan ilham ve destek alarak gelişmiştir. İdrak (anlam) psikolojisi, insanın his ve duygularının açıklanmasına, bilişim araştırması, insanın bilgiyi nasıl kurabileceği konusuna yönelirken; bilim sosyolojisi bilimin kurumlaşma ve organizasyonunun araştırma sonuçlarını nasıl etkilediğine odaklanmıştır.

Öncelikle din sosyolojisinin kuram ve yöntem sorunlarını analiz etmeyi amaçlayan kitabın farklı bölümlerindeki konu ve temalar bağımsız olarak; ya da, birbirleriyle bağdaşımli bir bütün olarak okunabilir.

Bilinçli olarak tarihteki ve günümüzdeki farklı toplumlardan seçilen örneklerle branşın genişliği gösterilmeye çalışılmıştır.

Böyle mütevazı bir çalışmayla din sosyolojisinin kapsamlı kuram ve yöntemlerinin ayrıntılı biçimde ortaya konulamayacağı gerçeğinin bilincinde olmakla beraber, sosyologların din ve toplum arasındaki karmaşık ilişkiler konusunda geliştirdikleri kuram ve yöntemleri inceleyerek ülkemizde bu alanda çalışmak isteyen üniversite öğrencilerine ve araştırmacılara faydalı olmak amaçlanmıştır.

Bu araştırma, din sosyolojisinin genel çalışma ilkelerini ve bu bilim dalında iz bırakmış olan öncü ve çağdaş sosyologların düşüncelerini; Türkçe, İngilizce, Almanca, Danca, İsveççe ve Norveççe kaynaklara dayanarak analiz etmektedir. Kitap, din sosyolojisi araştırma sonuçlarını değil, din sosyolojisinin temel sorunlarını analiz etmeyi amaçlayan bir incelemedir. Din sosyolojisinin araştırma sonuçlarına ait daha kapsamlı bilgileri kitabın sonunda yer alan “kaynakça” bölümünde bulabilirsiniz. Araştırmada sadece Batıda yapılan çalışmalara

değil, son yıllarda Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmalara da yer verilmiştir.

Türkiye’de din sosyolojisinin gelişmesi, ilahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığının ilgili birimleriyle, sosyoloji enstitülerinin din ve toplum ilişkilerinin araştırılması konusunda yapacağı işbirliğine bağlıdır. Son yıllarda bu alanda yapılan çalışmalar konunun önemini anlaşıldığını göstermektedir.

Üç yılı aşan bir zaman ve yoğun bir emeğin ürünü olan bu çalışmada yardımcı olan; araştırmacı yazar Kadir Bektaş’a, Psikolog Vibeke Bektaş’a, sosyolog Selim Gönen’e, sosyolog Doç. Dr. Kadir Canatan’a ve din sosyolojisi araştırma görevlisi Fatih Yıldırım’a teşekkür ediyorum.

İsa Kuyucuoğlu